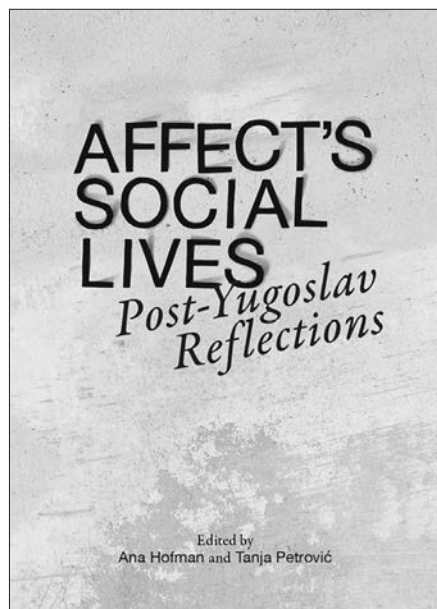

ANA HOFMAN, TANJA PETROVIĆ (ur.): *Affect's Social Lives: Post-Yugoslav Reflections*.

Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2023, 296 str.

Začnimo na koncu. V sklepnem poglavju na tem mestu obravnavanega zbornika *Družbena življenje afekta: Postjugoslovanski razmisleki (Affect's Social Lives: Post-Yugoslav Reflections)*, ki sta ga uredili Ana Hofman in Tanja Petrović, nizozemski antropolog Mattijs van de Port potegne vzporednico med dvema pojmovnima paroma. Prvi, ki ga izpostavi, je tandem čustva in afekti, drugi pa resničnost in Realno. Če prvega povezujemo predvsem s tisto, v zadnjih letih vplivno šolo t. i. teorije afekta, ki je zaznamovala (tudi) antropolško premišljevanje in se navdihuje v delu filozofa Gillesa Deleuza, pa je drugi, povezan z opusom psihoanalitika Jacquesa Lacana, v širših humanističnih krogih manj znan in še slabše razumljen. Prvi par (ali pa vsaj eden od obeh sestavnih členov) se v zborniku pojavlja tako rekoč na vsaki strani, drugi (če izvezamo skleno poglavje) skoraj nikoli. Toda van de Port v svojem prispevku, ki naj bi bil poskus ponovnega branja njegove

lastne monografije *Cigani, vojne in drugi primeri divjega (Gypsies, Wars and Other Instances of the Wild)* iz leta 1998 skozi (Massumijevo) teorijo afekta, poudari, da ima lacanovski par širšo »uporabnost«. Čeprav na videz skromen, je predlog izzivalen – skoraj nemogoče se je izogniti njegovi interpretaciji na ozadju Lacanovih izvajanj o vprašanih afekta in čustev. Na kratko bi jih lahko povzeli takole: »čustva lažejo« (Žižek 2006: 227–229) oziroma »afekti lažejo« (Soler 2015: 4–5). Namesto morebitnega »refleksa«, da bi van de Portov predlog vnaprej zavrnili kot le še en primer ek reprodukcije »zahrbtnega« kartezijskega dualizma, ga vzemimo, skupaj s tezo o lažnivosti čustev in afektov, zares. Kako potemtakem brati delo, ki razumevanje popularne kulture v kontekstu zgodovinskih političnih, ekonomskih, kulturnih in ideoloških – oziroma, na kratko, družbenih – premen v postjugoslovanskem prostoru (in vice versa) osnuje na čustvih in afekti (str. 8)? Mar tudi »zbornik laže«?

Poglavje Marine Simić *Skrivna vednost veseljačenja: Od orientalizacije Drugega do (ne)postajanja Drugi (The »Secret Knowledge« of Carousing: From Orientalizing Other to (Not) Becoming-Other)* secira produkcijo Drugosti in postajanja Drugi v in skozi veseljačenje s Cigani oziroma z imaginarijem Ciganov, ki ga utelešajo glasbeniki v vojvodinskih *kafanah*. Kot poudarja avtorica, je »Cigan« – in ne »Rom« – tisti emski pojem, okoli katerega se na ozadju orientalističnih oz. balkanističnih diskurzov zgoščajo afekti. Pri tem se – vsaj kar zadeva jezik in deloma slog – v veliki meri naslanja na Deleuzovo (in Guattarijevo) pisanje, posledica česar je »gosto«, za bralca zahtevno besedilo. Obenem

pa se zdi, da se skozi interpretacije drugih, zlasti antropologa Williama Mazzarelle – če ne ravno lacanovca, pa gotovo »lacanovca v drugem kolenu« – vtihotapi osrednja ugotovitev poglavja, in sicer, da je identifikacija/posnemanje/transformacija/postajanje/drugačenje obsojeno na neuspeh zaradi istih razlogov, ki ga sploh omogočajo. Gre seveda za dialektično (ne) skladje, imanentno vsaki identifikaciji/posnemanju/transformaciji/postajanju/drugačenju, ki na koncu koncev vselej zadeva (ne)možnost užitka.

Če bi poglavju Marine Simić bralec lahko očital teoretsko preobloženost in manko etnografije veseljačenja, pa bo ta bralec vsaj do neke mere prišel na svoj račun v predhodnem oziroma predhodnih dveh poglavjih. V poglavju *Popularna glasba v vsakdanjem življenju delavskega razreda v socialistični Jugoslaviji in po njej: Vzdržljivost čage (Popular Music in the Everyday Life of Working-Class People during and after Socialist Yugoslavia: The Endurance of Čaga)* Rajko Muršič očrta zgodovinski nastanek in premene delavskega razreda (ne proletariata v strogem marksističnem smislu) ter glasbene oblike, ki so ga spremljale, od domače glasbe do hiphopa. Težišče poglavja je postavljeno v Maribor z okolico v obdobju SFRJ, a se morda nekoliko fragmentarno dotakne tudi drugih prostorov in časov. Poglavje sicer izpostavi, da *čaga* ni zgolj zabava, ampak tudi afektivno vzdušje, ki to zabavo dela zabavno, lahko bi rekli priložnost užitka (prim. 226), a ob opisu zgodovine tega, kje, kdaj in ob kakšnih glasbi se je vzpostavljala čaga, umanjka (če odmislimo refleksijo o afektivnih vzdušjih) – opis same čage. Toda ta tišina je glasna. Povedna.

Nasprotno pa nas Mišo Kapetanič v poglavju *Hrup popusti na meji:*

* Blaž Bajič, dr. etnologije, kulturne in socialne antropologije, docent, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; blaz.bajic@ff.uni-lj.si.

Afekt in mobilnosti na gasterbajterskih avtobusih (*The Noise Dissolves at the Border: Affect and Mobilities in Gasterbajteri Buses*) postavi v sredo glasnega, smrdečega, utesnjenega, skratka, neudobnega dogajanja na delavskih, zdomskih avtobusih, ki povezujejo Švico ter Hrvaško, Srbijo in Bosno in Hercegovino. Poglavlje naj bi bilo etnografski opis čutne in afektivne izkušnje vožnje na tovrstnih avtobusih, a ker je ta »neposreden«, ker gre za avtorjevo lastno izkušnjo, »laže«. Vsaka etnografija, čutna pa še posebej, od raziskovalca pač zahteva, da – ker nimamo neposrednega dostopa do izkušenj drugih – vseskozi upoštevamo povedano, obenem pa refleksivno »uporabljamo« svoja telesa in občutke. S sistematično primerjavo opažanj pa lahko naposled identificiramo določujoče poteze posameznih kulturno pogojenih načinov zaznavanja – ki pa so vedno »postavljene postrani«. Vendar pa ravno skozi to »laž« Kapetanović – kot razredni outsider, ki se zgolj počuti kot insider (str. 198–199) – ne le opiše, ampak v besedilu do-besedno odigra igro insiderjev in outsiderjev, naših in nenaših.

Če Kapetanović sam igra, pa se Tanja Petrović v poglavju *Alternativne kinematografske in literarne zgodovine Jugoslavije in »moč afektiranosti«* (*Alternative Cinematic and Literary Histories of Yugoslavia and the »Power to Be Affected«*) in Dijana Jelača v poglavju *Porodne bolečine: Afektivna življenja in časi Romov v (post)jugoslovanskem filmu* (*Labor Pains: The Affective Lives and Times of the Roma in (Post-) Yugoslav Film*) osredinita na, recimo temu, besedno in filmsko igro drugih – in tudi oni v tem merita na resnico onkraj resničnosti. Ta dvojica izrecno strukturira premišljevanje Tanje Petrović, ko slednja razčlenjuje dve v zadnjem času odmevni deli, ki sta – prvo skozi fiktivno preteklost, drugo skozi nemogočo prihodnost Jugoslavije – vplivali na, tj. afektirali, občinstvo ter spodbudili njegovo politično zamišljanje, in ko si postavlja vprašanje o njuni interpretativni moči v razmerju do

postsocialističnih političnih resničnosti ter subjektivitet, ki se skoznje porajajo. Razprava o »laži«, ki govori resnico in proizvaja resničnost, se sklene polemično. *Contra* razumevanju čustvenih in afektivnih navezav na socialistično preteklost in prihodnost, predvsem v nostalgичnem, melanholičnem registru (ta, kolikor olupšuje, tudi »laže«), ki da spodbujajo politično pasivnost, zagovarja tezo, da – kot kažeta obravnavana film in roman – te spodbujajo radost, slednja pa povečuje politično zmožnost delovanja: »[U]živanje alternativne preteklosti in prihodnosti daje slutiti, da bi bila mogoča tudi drugačna sedanost« (str. 185). Na tem mestu pa se pravo vprašanje razmerja med hegemono ideologijo in njenimi »izzivalci« šele odpre ...

Užitek se znajde v središču (tudi) v poglavju Dijane Jelača, v katerem avtorica obravnava mednarodno uspešne in kritičsko priznane (post)jugoslovanske filme. Četudi enačenje afektov in užitka ni povsem jasno, pa Jelača pokaže, kako v obravnavnih delih cineasti (re)producirajo figuro romskega Drugega – Drugega, za katerega se predpostavlja, da uživa (prim. Dolar 1985), in prek katerega uživa tudi občinstvo, fascinirano nad njegovo glasbo, njegovo ujetostjo v nekem Drugem času in prostoru. Še več, pokaže, kako figura romskega Drugega začne za zahodni pogled zastopati Balkan kot tak. Nadalje avtorica trdi – tokrat bolj angažirano in manj teoretsko – da tovrstne upodobitve dvojno izključujejo figuro Rominje, a kot se zdi, spregleda užitek, ki ga prinaša tovrstni avtomatizem kulturne kritike.

Njene teze je treba brati na ozadju predhodnega poglavja *Slovenski trubači: Ekonomije afekta znotraj in onkraj etno-rasizirane razlike* (*Slovenian Trubači: The Economies of Affect within and beyond Ethno-Racialized Difference*) Mojce Kovačič in Ane Hofman, ki prav tako zadeva Drugačenje Roma in užitek (četudi manj eksplicitno), a dodaja ključen poudarek, kar zadeva preobrazbe ekonomske in ideološke resničnosti. Avtorici na

osnovi etnografije delovanja slovenskih trubaških skupin ugotavljata, da »etno-rasnega razlikovanja« ni moč razumeti brez upoštevanja družbeno-ekonomskega razlikovanja ter neoliberalnega »popodjetništvinjenja« vseh vidikov življenja. Najnovejša zgodovinska premena *čage* – ki jo ena izmed opisanih skupin postavlja v svoje ime – je torej v tem, da je sama postala blago in obluba užitka. Čeprav sami pragmatično uporabljajo družbeno-afektivno močno nabite oznake, kot so »balkanski«, »jugoslovanski«, »slovenski«, »romski« in »ciganski«, ter z njimi povezane glasbene oblike, pesmi, koreografije in podobno, da bi ustvarjali in prodajali afekt, pa so zadržani do romskih glasbenikov »nizke klase«. Ti so dojeti kot problematični, ker, povedano na kratko, s svojo dejavnostjo služijo – in uživajo – namesto »nas«; kradejo »naše« službe in užitek. Kovačič in Hofman tozadevno pokažeta na razcep v figuri Drugega med dobrim Romom in slabim Ciganom. Četudi je historizacija same konstrukcije Drugega – tj. širših mehanizmov neoliberalnega trga, ki izkorišča etno-rasne identitetne formacije in radikalizira neenakosti med »različnimi sloji« (str. 131) – povedna, pa se velja vprašati, ali ne velja tudi obratno: ali se ni nek splošnejši človeški proces identificiranja, ki vztraja onkraj posameznih družbenih in ideoloških ureditev, polastil mehanizmov neoliberalnega trga in jih na svoj način radikaliziral? V poglavju *Agropop e/afekt: Kako sta v osemdesetih letih prejšnjega stoletja pop in šala odmevala med ljudmi* (*E/Affect Agropop: How Pop and Joke Made People Resonate in the 1980s*) Martin Pogačar – kot da bi afektivno-teoretsko (dejansko spinozistično) načelo o izvorni odprtosti, nevtralnosti oziroma inherentni dvoumnosti afekta pretvoril v metodološko vodilo – pretresa pojav in pomene pesmi *Samo milijon nas še živi* v času, ko je bila aktualna, in danes, potem ko je bila izdana priredba. Po Pogačarju je skupina, ki je tudi sicer s »humornim« glasbenim, vizualnim in besedilnim izrazom

govorila o dozdevno nepomembnih, vsakdanjih in apolitičnih tematikah, v družbenokulturnem prostoru, ki ga je odprla alternativa osemdesetih, uspela s svojo (ne)resnostjo afektivno nagovoriti »milijon« Slovencev in Slovenk. »Zabavna« banalizacija in normalizacija »resnega« nacionalizma, osnovana na samoviktimizaciji in zgodbi o izjemnosti, je sooblikovala pogoje za poznejšo politično artikulacijo nacionalističnega razpoloženja. Po drugi strani pa je nova različica obravnavane pesmi skoraj petintrideset let po izvirniku doživela mešan odziv: »resen« pristop ni (bil) uglašen z »resnostjo« svojega časa. Ob primerjavi obeh različic pesmi se poglavje izteče v opozorilo, da efektov afektov ni moč predvideti in da, ker podobno velja glede zgodovine, preteklosti ne smemo reducirati na nujno predstopnjo sedanjosti. Pa vendar, postavlja se vprašanje, ali nista politična artikulacija pesmi *Samo milijon nas še živi* in njena priredba retroaktivno spremenila le naše percepcije, temveč tudi pesem samo, tako da je resnična preteklost prav zato, ker je (bila) odprta, manj resnična kot ta, ki nam jo posreduje sedanjost?

Tudi Alenka Bartulović v poglavju *Združeni v sevdalinki? Afektivne aspiracije po jugoslovanskem prostoru (United in Sevdalinka? Affective Aspirations for the Yugoslav Space)* sopolstavi dve obdobji v zgodovini (post) jugoslovanskega prostora, in sicer skozi pisanje etno-psihologa Vladimirja Dvornikovića čas med prvo in drugo svetovno vojno ter skozi delovanje begunske glasbene skupine Dertum obdobje jugoslovanskih vojn v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Ob Dvornikovičevem delu pokaže, da je predstava o sicer neenakomerno porazdeljeni strastnosti Jugoslovancev – in sevdahu kot značilnem afektivnem stanju oziroma sevdalinki kot pripadajoči glasbeni obliki – igrala vlogo pri snovanju skupne jugoslovanske identitete

v prvi Jugoslaviji: ni bila zgolj stvar zahodnega pogleda na balkansko Drugečnost; nasprotno, bila je pomembna za občutenje nove nacionalne »duše«, ki bo preseglo notranjo delitev med avstroogrsko in otomansko preteklostjo. Če naj bi se po obravnavani afektivni kartografiji strastnost Jugoslovancev šibila oziroma krepila z zemljepisno širino, pa ob sprejemu sevdalink zasledbe Dertum med mladimi v Sloveniji postane jasno, da afekta, ki nastaja ob glasbi, ni moč etno-nacionalno uokviriti. Poslušanje je ustvarjalo »intenzivno izkušnjo, ki povezuje nekdanje jugoslovanske brate in sestre onkraj vsiljenih nacionalnih meja« (str. 47). Slutiti sicer gre, da je Dertum doživel naklonjen sprejem predvsem med »urbano«, liberalno usmerjeno mladino, ki je v sevdalinkah, podobno kot dobrega pol stoletja predtem Dvornikovič, doživela predvsem »samo sebe«, kar ne bi bilo mogoče brez obstoječih in nastajajočih družbenih pomenov (str. 47).

Končajmo na začetku. Poanta, da so afekti brez pomenov slepi (»lažniviki«), pomeni brez afektov pa prazni (pri čemer se »pomen« referira na socio-simbolni proces, diskurz, besedo), kot je (s parafraziranjem Kanta) Adrian Johnston (2009: 116) povzel Lacanovo razmišljanje o afektu, pravzaprav zavzema programsko mesto v zborniku *Družbena življenja afekta: Postjugoslovanski razmisleki (Affect's Social Lives: Post-Yugoslav Reflections)*. V uvodnem poglavju Ana Hofman in Tanja Petrović z ozirom na »obljubo« osvoboditve, ki jo prinaša t. i. teorija afekta (predvsem v massumijevski različici), in na »okostenele« pojme družboslovne in humanistične misli namreč zapišeta: »Zavzemamo mesto med dvema prevladujočima strategijama: prvo, ki postulira afekt kot kategorijo za razumevanje/poudarjanje novih oblik političnih skupnosti in pogosto zakriva družbeni konflikt in napetosti,

in drugo, ki ogromno razlagalno moč pripisuje ustaljenim družbenim kategorijam, v prvi vrsti etno-nacionalnim identitetam, in je tako manj primerna za zaobjemanje nians (post)jugoslovanskih družbenih svetov v njihovih hektičnih materialnostih in realnostih« (str. 15). Prav mesto vmesnosti med afektom in pomenom je tisto, ki omogoča motrenje gibanja – zgodovine med gladtim in neprekinjenim nadaljevanjem preteklosti v prihodnost ter pogosto teleološko zgodbo o radikalnem prelomu, človeških življenj med brezupom izgube sveta in upanjem na boljši jutri (pa tudi druge teoretske refleksije, ki jih je najti predvsem v uvodnem poglavju). Obenem pa prav omenjena vmesnost »izdaja« afekt, kolikor ga razume povezanega – nikakor pa ne identičnega – s pomenom (refleksijo tega, da vmesnost kot tako omogoča simbolno, pa pustimo za neko drugo priložnost). Drugače rečeno, v zborniku potihoma prisotno opažanje, da čustva oziroma afekti »lažejo«, predstavlja osnovo, da se od laži oddaljimo. Tu se lahko vrnemo k uvodnemu vprašanju – ali zbornik »laže«? Z eno besedo: seveda. In to je njegova največja odlika, saj prav skozi »laž« proizvede resnico (Realno samo pa, podobno kot afekt, (p)ostaja z(a) besedami). Zato: *lažimo se bar još malo ...*

Literatura in viri

DOLAR, Mladen: Subjekt, ki se zanj predpostavlja, da uživa. V: Alain Grosrichard (ur.), *Struktura seraja*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta, 1985, 207–228.

JOHNSTON, Adrian: Affective Life between Signifiers and Jouissance: Lacan's Sentiments and Affectuations. *Filozofski vestnik* 30/2, 2009, 113–141.

SOLER, Colette: *Lacanian Affects: The function of affect in Lacan's work*. London in New York: Routledge, 2015.

ŽIŽEK, Slavoj: *The Parallax View*. Cambridge in London: The MIT Press, 2006.